

ще раз засвідчує словотвірний статус флексії, її вторинну дериваційну функцію. У контексті деривати здатні виражати енантіосемічні зв'язки, будучи носіями як негативних, так і позитивних експресивно-оцінних відтінків у їх експліцитному та імпліцитному виявах.

Аналізовані деривати в контексті органічно творять нові образи, позначаючи переосмислені явища, певним чином акцентують увагу на основних властивостях названого вихідною одиницею об'єкта, можуть уживатися в контексті замість порівняльних синтаксичних конструкцій. Із цього можемо зробити висновок, що флексія **-и/-і** уможливиле виконання множинними формами ще й таких функцій, як переосмислення, актуалізація і заміщення.

Таким чином, морфема **-и/-і** як компонент аналізованих множинних утворень має синкретичний характер, адже виражає класифікаційне та денотативне, експресивно-стилістичне значення, виконує формотвірну та словотвірну функції, є основним засобом творення експресивно-характеризувальних, узагальнених на основі порівняння номінацій. Досліджувані похідні в сучасних українськомовних писемних джерелах та

усному мовленні досить поширені, оскільки мотивуються широким колом твірних. При цьому чи не найважливішим чинником розуміння, сприймання і закріплення нової лексеми, утвореної за такою моделлю, є соціальна значущість явища, позначуваного твірним словом, усталеність за ним певної ознаки, її оцінка.

1. Гак В.Г. К типологии функциональных подходов к изучению языка // Проблемы функциональной грамматики. – М., 1985; 2. Горпинич В.О. Семантичні взаємозв'язки мотивованого і мотивуючого в процесі словотворення // Словотвірна семантика східнослов'янських мов. – К., 1983; 3. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – К., 1999; 4. Загітко А.П. Корелятивність первинних і вторинних функцій морфологічних форм // Семантика і функції граматичних структур. – К., 1991; 5. Ільченко В.І. Експресія імені в засобах масової інформації. – К., 2003; 6. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. – К., 1998; 7. Курилович Е. Заметки о значении слова // Вопросы языкознания. – 1955. – № 3; 8. Мойсієнко А.К. Образний світ онімного слова // Дивослово. – 2006. – № 4; 9. Немченко В.Н. Современный русский язык. Словообразование. – М., 1984; 10. Петрова Л.Н. Власне ім'я як засіб інтелектуалізації поетичного мовлення (на матеріалі поезії Ліни Костенко): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2003; 11. Хлестун І.В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2006.

Надійшла до редколегії 10.10.07

Л. Непоп-Айдачич, канд. філол. наук

ПОЛЬСЬКИЙ МОВНИЙ ОБРАЗ НЕЗАБУДКИ (КОЛЕКЦІЇ ТА КОМПЛЕКСИ)

Реконструйовано польський мовний образ незабудки за методологією, розробленою Є. Бартмінським для етнолінгвістичного "Словника народних стереотипів і символів" ("Słownik stereotypów i symboli ludowych"). Експлікація будується за фасетами, один з яких: колекції та комплекси, – представлений у цій статті.

The author makes reconstruction of the Polish linguistic image of the forget-me-not flower on the basis of J. Bartminski's methodology, used in the "Dictionary of folk stereotypes and symbols" ("Słownik stereotypów i symboli ludowych"). The explications is made according to facets, one of them - facet collections and complexes – is revealed in the article.

Реконструкція картини світу, закріпленої в мові певного етносу, належить до найважливіших завдань етнолінгвістики – одного з найактуальніших на сьогодні напрямів слов'янського мовознавства. Поняття мовної картини світу ми розуміємо слідом за Є. Бартмінським та Р. Токарським як "певний набір суджень, закріплених більшою чи меншою мірою в мові та вкладених у значення слів або ж імплікованих цими значеннями, який повідомляє про риси і способи існування об'єктів позамовного світу", "втілення комплексу відношень, що містяться в мовному оформленні тексту та виникають зі знань про позамовний світ" [7, с. 72] (тут і далі переклад наш).

На ниві реконструкції польської мовної картини світу зроблено вже досить багато, адже цією проблематикою займаються, крім окремих науковців, представники потужної школи когнітивної етнолінгвістики, заснованої й очолюваної видатним польським ученим Єжи Бартмінським (про етнолінгвістичну школу Є. Бартмінського ми вже писали раніше [1, с. 8–21; 2]). Одним із наймасштабніших проєктів цього наукового колективу є створення "Словника народних стереотипів і символів" [19; 20]. Поки що опубліковано лише дві частини першого тому ("Комос") цього етнолінгвістичного словника [19; 20], а другий том, відповідно до планованої структури видання, буде присвячений рослинам, серед яких будуть представлені також квіти. До розгляду питань, пов'язаних із реконструкцією мовного образу квітів, принагідно зверталися Є. Бартмінський та С. Небжеговська [5, с. 269–275; 6, с. 211–224], А. Вежбіцька [23]. Д. Пекарчик дослідила мовний образ квітів у сучасній польській поезії [15]. Метою нашої розвідки є вивчення мовного образу незабудки на матеріалі лексикографічних, фольклорних, етнографічних даних і реконструкція відповідного фрагменту польської народної мовної картини світу.

Дослідження здійснюється на матеріалі даних, зібраних нами в Етнолінгвістичному архіві Відділу текстології та граматики сучасної польської мови Інституту польської філології Університету Марії Склодовської-Кюрі в Любліні (керівник відділу – Є. Бартмінський). Матеріали зібрано в 2005 р. під час стажування в рамках наукової стипендії, наданої Касою ім. Юзефа Мянговського – Фонду підтримки науки. Для реконструкції мовного образу незабудки ми використовуємо методологію, розроблену Єжи Бартмінським для "Словника народних стереотипів і символів" [19, с. 9–34]. За цією методологією, мовний образ предмета чи явища описується у вигляді статті етнолінгвістичного словника. Кожна стаття складається з кількох елементів: вступу, експлікації та документації [19, с. 16–17]. Експлікаційна частина має фасетну структуру, а документаційна – жанрову. У попередній розвідці нами було представлено вступну та три фасети експлікаційної частини (назва, гіпероніми, гіпоніми) лексикографічної статті про незабудку [3]. У цій праці ми розглядаємо мовний образ незабудки за фасетом "колекції та комплекси". Решта фасетів буде висвітлена в подальших працях. З огляду на необхідність представляти риси польського мовного образу незабудки в циклі статей, документацію ми наводимо в межах експлікаційної частини у вигляді цитат.

Дослідження здійснюється на матеріалі польської мови й присвячене образу незабудки в польській мові та культурі, тому, використовуючи в експлікаційній частині слово *незабудка*, ми маємо на увазі польське суспільне уявлення про об'єкт *niezapominajka*, відтворене нами при аналізі лексикографічних, етнографічних та фольклорних даних.

Об'єднання предметів за спільною рисою називається комплексом [14, с. 288]. Одним із різновидів ком-

плексів є колекція, яка встановлюється на підставі появи предмета з іншим в одному місці й часі та виконання ними якоїсь спільної функції [19, с. 16].

За даними етнографічних записів, незабудка разом із ромашкою, фіалками, маками та іншими дрібними квітками утворює комплекс польових квітів: "z *innych kwiatów polnych często wymieniane były niezapominajki, rumianki, fiołki, maki i inne drobne kwiaty, które nie zawsze umiano nazwać*" ('з інших польових квітів часто називали незабудки, ромашки, фіалки, маки та інші дрібні квіти, які не завжди вміли назвати') [12, с. 103].

Комплекс символічних квітів представлений у виданнях, присвячених "мові квітів": "Czytelnik dolnośląskiej "Trybuny Wałbrzyskiej" ... jeżeli preferuje niezapominajkę, to "cechuje go niezwykle romantyczne usposobienie. Należy do osób pracowitych, prawdomównych, uczciwych w interesach..." ('читає "Валбжиської Трибуни" з нижньої Сілезії... якщо надасть перевагу незабудці, то "йому притаманний надзвичайно романтичний характер. Він належить до працюючих, правдивих, чесних у справах людей...') [13, с. 142]; "[W XIX w. i w począt. XX modne były wydawnictwa związane z mową kwiatów] ... Najczęściej poetycką część książki poprzedzało zestawienie nazw kwiatów i odpowiednich znaczeń konwencjonalnych, zaś dobór samych kwiatów ograniczony był do gatunków najbardziej popularnych, w rodzaju pierwiosnka (niewinność), konwalii (pokora), róży (miłość), bratka (rozmyślanie), niezapominajki (przypomnienie)..." ('У XIX ст. і на поч. XX ст. були модними видання, пов'язані з мовою квітів... Найчастіше поетичній частині книжки передував перелік назв квітів і відповідних конвенційних значень, набір же самих квітів був обмежений найпопулярнішими сортами типу проліска (невинність), конвалії (покірність), троянди (кохання), братків (роздуми), незабудки (нагадування)...') [13, с. 149].

На підставі етнографічних записів нами було визначено колекції, в яких виступає незабудка:

– квіти, з яких в'ють вінки на свято Тіла Господнього: "[Na Boże Ciało] W Krakowskiém zaś wiją wianki z bobownika, kopytnika, macierzanki, niezapominajki, rozchodnika i ruty" ('а на свято Тіла Господнього у Краківському в'ють вінки з бобівника, копитняку, чебрецю, незабудки, очитку й рути') [9, с. 203];

– квіти з букету нареченої, властивості й символіку яких описує жінка, яка "продає вінок" на весіллі: "[w niedzielę wieczorem, po trzeciej zapowiedzi następuje "kupno wianka". "Sprzedająca" go kobieta zachwala kwiaty w bukietach, który symbolizuje wianek.] (Opisując własności i znaczenie kwiatów na bukietach): Przez żabie oczko (niezapominajki) dowiadują się w niebie, co się dzieje na świeci między małżonkami; a ta czerwona malwa, to z tureckich krajów przywieziona i przynosi szczęście w dom każdy; zaś w tej czerwonej róży siedzi duch, który pomaga dobrym ludziom; boże drzewko skuteczne na wszelką niemoc ludziom i zwierzętom. Zaś resztę kwiatków dał Pan Bóg ludziom, aby mieli na co patrzeć przy kochaniu" ('у неділю ввечері, після третього оголошення відбувається "купівля вінка". Жінка, яка його "продає", вихваляє квіти в букеті, який символізує вінок, описуючи властивості й значення квітів у букеті: через жабине очко (незабудки) у небі довідуються, що відбувається між чоловіком і жінкою; а ця червона мальва привезена з турецьких країв, вона приносить щастя в кожний дім, а в цій червоній троянді сидить дух, який допомагає добрим людям, божеє деревко ефективно проти будь-якої хвороби людей і тварин. А решту квітів дав Господь Бог людям, щоб було їм на що дивитися в коханні') [22, с. 68].

У народній творчості курпів незабудки, сон-трава, конвалії, гвоздики, черемха є складниками колекції квітів, які виконують функцію оздобного матеріалу, а водночас комплексу квітів, уживаних для виплітання вінків, виготовлення букетів, "заплітанок" (букетиків для волосся), тобто колекції прикрас молодих дівчат: "[Twórczość ludowa Kurpiów]... Najpierwszym materiałem zdobniczym są kwiaty: sasanki, konwalie, niezapominajki, goździki, czeremcha. Wianki z tych kwiatów, różniarki, zaplatanki we włosy są "przystrojem" młodych dziewcząt. Starsze – dodają barwne kiście jagód jarzębiny, kaliny" ('народна творчість курпів... найголовнішим оздобним матеріалом є квіти: сон-трава, конвалії, незабудки, гвоздики, черемха. Вінки з цих квітів, букети, "заплітанки" у волосся є "прикрасою" молодих дівчат. Старші – додають кольорові кетяги ягід горобини, калини') [17, с. 109].

У мистецтві оздоблення, зокрема в аплікації, існує колекція найдрібніших квітів, до яких належать незабудки й бузок: "[zdobnictwo – wycinanki] Wycinanki ostatniej mody muszą być na białym kolorze – tła kolorowe są "ordynarne", przeto odrzucone – koniecznie w kwiaty jak najdrobniejsze, a więc niezapominajki, bzy. Podziwiać należy pracowitość niezwykłą, z jaką dziewczęta nalepiają minimalne płatki jedne na drugie, aby zachować cieniowanie kwiatów" ('оздоблення – витинанки. Витинанки за останньою модою повинні бути на білому кольорі – кольорове тло – "грубе", а тому відкинута – обов'язково в якнайдрібніші квіти, а отже, у незабудки, бузок. Гідна подиву надзвичайна працюючість, з якою дівчата наклеюють мінімальні пелюстки одні на одні, щоб зберегти відтінки квітів') [8, с. 68].

Цю ж колекцію найдрібніших ніжних квітів, визнаних найпрекраснішими, зустрічаємо в описі одягу молоді: "[o stroju młodzieży] wstążki dawne o grubych deseniach zarzuć, polubiły wstążki w drobne, delikatne kwiatki; dawne motywy na wycinankach uważają za "ordynarne", drobne kwiaty: niezapominajki, bez, uznane są za najpiękniejsze (про одяг молоді. Давні стрічки з грубими візерунками вони закинули, полюбили стрічки у дрібні, ніжні квіточки; давні мотиви на витинанках уважають "грубими", дрібні квіти: незабудки, бузок, – визнані найпрекраснішими') [8, с. 37].

Зображення незабудки та вірші з проханням про вічну пам'ять утворюють колекцію символів вічної (довгої) пам'яті в альбомах. Ця колекція разом із колекцією символів тернистого життя (зображення троянди й висловлювання про життя, сповнене колючок) та іншими подібними колекціями складають комплекс записів у альбомах: "Piktografia stanowiła w dawnych schembuchach jedną całość z treścią wpisów. Toteż wierszom prosiącym o wieczną pamięć towarzyszyły malunki niezapominajek, maksym o życiu pełnym kolców – róże z kolcami..." ('пиктографія становила в давніх альбомах одне ціле зі змістом записів. Отож вірші з проханням про вічну пам'ять супроводжувалися малюнками незабудок, висловлювання про життя, сповнене колючок, – малюнками троянд з колючками...') [18, с. 136].

У народній орнаменті виступає колекція елементів художнього рослинного оздоблення на вазах, яка складається з гілочок троянди та незабудки: "[o zdobnictwie ludowym] Plastikzne zdobiny roślinne, występujące na dzbankach, to motyw kwiatu z "grochów", z gałązką i listkami... Naturalistycznie potraktowane gałązki róż i niezapominajki umieszcza St. Skapczyński na flakonach" ('про народне оздоблення. Художнє рослинне оздоблення, яке виступає на глечиках, – це мотиви цвіту "гороху", з гілочкою й листям... Натуралістично представлені гілочки троянд і незабудки розташовує

Ст. Скапчинський на вазах') [10, с. 186]. Аналізована колекція разом з колекцією цвіту "гороху", з гілочкою й листям утворює комплекс рослинних мотивів на глечиках та вазах.

Колекція квіткових мотивів, використовуваних у вишивальній орнаментіці, складається з незабудок, дзвіночків, лілій та віночків квітів із дводольними пелюстками: "F. Skrzydlewska wprowadziła między innymi do swoich kompozycji niezapominajki, dzwonki, lilie oraz korony kwiatowe z dwudzielnymi płatkami. A. Konopkova zaś bunowie, karólek, dzwonki, pajuncki i wisiorki... W ośrodku wolborskim podobną rolę odegrała Marianna Sońta, która między innymi wprowadziła do zdobnictwa tiulowego motywu wyobrażające astry oraz kłosa jęczmienia i pszenicy" ('Ф. Сквидельська запровадила серед інших до своїх композицій незабудки, дзвіночки, лілії та віночки квітів із дводольними пелюстками. А. Конопкова ж – піони, кмин, дзвіночки, павутинки й фестони... У вольборському центрі схожу роль відіграла Мар'яна Соньта, яка серед інших запровадила до тюльового оздоблення мотиви, які представляють айстри та колоски ячменю й пшениці') [11, с. 128]. Ця колекція, колекція піонів, кмину, дзвіночків, павутинок і фестонів та колекція айстр, колосків ячменю й пшениці утворюють комплекс рослинних мотивів у вишивальній орнаментіці на тюлі.

Незабудка разом з гарними трояндами виступає в селянській поезії в комплексі квітів із власного садка: "Czy to piękne róże, / Skromna niezabudka, / Złóż kwiaty na grobie / Z własnego ogródka.//" ('Чи то гарні троянди, скромна незабудка, поклади на могилі квіти з власного садка') [24, с. 58].

Поряд зі смолянкою, жовтцем незабудка в селянській поезії зараховується до комплексу квітів, які колишуться в сонячних долинах лугов: "Jakże nie kochać tych łąk / gdzie na dolinach słonecznych / kołyszą się / niezapominajki smółki jaskry – / kolorowe kolebki moich wierszy... // jakże nie kochać tych podleśnych piachów / gdzie na skrzydła pliszek i wilg – / moich rozśpiewanych muz / poprzez maleńkie liście / białych brzoź / kapie wielkimi kropkami / niebo ojczyste... // jakże nie kochać całej ziemi szerokiej / nad którą / w każdym obłoku / w każdej jaskółki locie / rodzi się / słodkie wytchnienie / i gdzie głóg / każda dzika róża / obsiewa wierszami / miedze potoki / i wzgórze... // " ('як же не любити тих лугов, де в сонячних долинах колишуться незабудки, смолянки, жовтець – кольорові колиски моїх віршів... як же не любити тих підлісних пісків, де на крила плисок, іволг – моїх розспіваних муз – через маленькі листочки білих берез крапає великими краплями рідне небо... як же не любити усїєї широкої землі, над якою в кожній хмаринці, в польоті кожної ластівки народжується солодке зітхання й де глід, кожна дика троянда засїває віршами межі, потоки й узгір'я...') [16, с. 175]. Аналізований комплекс є складником комплексу символів батьківщини, представлених у цитованому вірші.

У селянській поезії незабудка виступає в комплексі зі щастям: "Wysyłałam Ci w koperce / niezabudkę małą. // Włożyłam także szczęście, / by się nie rozwiało.//" ('Висїлаю тобі в конверті малу незабудку. Вклала також щастя, щоб воно не розвіялося') [24, с. 173].

Комплекс квітів, яким Господь надавав назви, представлений у легенді: "Jak Pan Bóg dōvōi jim'ona kv'atom, tę niezabōtka z'abōca sęje m'ono i copnā sā do Pana Bęęga, żebē jēš róż p'ęv'edzōl ję to m'ono. A Pan Bóg ję řek: Bez to, że mōš v'ater w głōv'e ji z'abōca ję sęje m'ono, to bādże sā na v'ędno nazęva niezabōtka" ('коли Господь Бог надавав назви квітам, незабудка забула

своє ім'я і повернулася до Бога, щоб він їще раз сказав їй цю назву. А Бог сказав, що через те, що в неї вітер у голові і через те, що забула своє ім'я, вона буде зватися незабудкою') [21, с. 252].

На підставі фольклорного звернення нами було виділено колекцію незабудок і блакитних квітів, які ростуть на полі бідняка замість збіжжя: "[Apel Lompy] [Biedak zamiast zboża ma jedynie kwiaty niebieskie i niezapominajki] ... majątny obywatel kwiatami nadziei [bławatkami] i miłości [makami] do współzucia pobudzony, słyszący wdzięczny szept kwiateczka niezapominajki chętnie cząsteczkę z obfitości plonów swoich ubogiemu sąsiadowi udzieli i od niego w zamian bukiet świeżych kwiatów przyjmie, od ojca zaś niebieskiego palmę wiecznej nagrody odbierze" ('звернення Ломпи... у бідняка замість збіжжя лише блакитні квіти й незабудки... заможний громадянин, квітами надії (волошками) та кохання (маками) схилений до співчуття, чуючи чарівний шепіт квіточки незабудки, охоче дасть частку від багатства свого врожаю вбогому сусїдові, від нього натомість прийме букет свіжих квітів, а від Отця небесного отримає пальму вічної винагороди') [4, с. 155].

Унаслідок аналізу польського мовного образу незабудки за фасетом "колекції та комплекси" нами було виявлено такі його риси. Незабудка належить до квітів, які ростуть у садочку, а також на полях і лугах. Вона надїлена символічним значенням (семантика тривалого збереження пам'яті, нагадування) та виконує роль засобу, за допомогою якого в небі довідуються про життя подружжя. Незабудка – одна з найдрібніших квіток, тому разом із бузком зараховується до ніжних, найпрекрасніших. Незабудка як квітка та як рослинний мотив часто виступає в якості прикраси. Інші риси польського мовного образу незабудки, відтворені за рештою фасетів, будуть висвітлені нами в подальших працях.

1. Непоп-Айдачич Л.В. Етнолінгвістична школа Єжи Бартмінського // *Непоп-Айдачич Л.В. Polska etnolingwistyka kognitywna*. – К., 2007;
2. Непоп-Айдачич Л.В. Польська когнітивна етнолінгвістика: історія формування та напрями досліджень // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леонїда Булаховського*. – 2007. – Вип. 7; 3. Непоп-Айдачич Л.В. Польський мовний образ незабудки (назва, гіпероніми, гіпоніми) // *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. – 2008. – Вип. 16; 4. Bajki i opowiadania / Zebrał J. Lompa. – Wrocław, 1965; 5. Bartmiński J. O profilowaniu i profilach raz jeszcze // *O definicjach i definiowaniu* / Red. J. Bartmiński, R. Tokarski. – Lublin, 1993; 6. Bartmiński J., Niebrzegowska S. Profile a podmiotowa interpretacja świata // *Profilowanie w języku i w tekście* / Pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego. – Lublin, 1998; 7. Bartmiński J., Tokarski R. Językowy obraz świata a spójność tekstu // *Teoria tekstu: Zbiór studiów* / Pod red. T. Dobrzyńskiej. – Wrocław, 1986; 8. Chmielińska A. Księżacy (Łowiczenie). – Kraków, 1925; 9. Gustawicz B. Podania, przesady, gadki i nazwy ludowe w dziedzinie przyrody // *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej* wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności. – 1882. – T. 6; 10. Jankowska B. Współczesne garncarstwo ludowe na Dolnym Śląsku // *Więś dolnośląska* / Red. A. Nasz. – Wrocław, 1970; 11. Łódzkie Studia Etnograficzne. – 1965. – R. 7; 12. Łódzkie Studia Etnograficzne. – 1981. – R. 23; 13. Mowa kwiatów // *Literatura Ludowa*. – 1978. – R. 22. – T. 4-6; 14. Niebrzegowska-Bartmińska S. Wzorce tekstów ustnych w perspektywie etnolingwistycznej. – Lublin, 2007; 15. Piekarczyk D. Kwiaty we współczesnym językowym obrazie świata. – Lublin, 2004; 16. Pócek J. Poezje / Wybór, wstęp i oprac. A. Aleksandrowicz. – Lublin, 1980; 17. Polska Sztuka Ludowa. – 1964. – R. 18. – T. 2; 18. Polska Sztuka Ludowa. – 1987. – R. 41. – T. 1-4; 19. Słownik stereotypów i symboli ludowych / *Koncepcja całości* i red.: J. Bartmiński. Zast. red.: S. Niebrzegowska. – Lublin, 1996. – T. 1: Kosmos. – Cz. 1: Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie; 20. Słownik stereotypów i symboli ludowych / *Koncepcja całości* i red.: J. Bartmiński. Zast. red.: S. Niebrzegowska. – Lublin, 1999. – T. 1: Kosmos. – Cz. 2: Ziemia, woda, podziemie; 21. Sychta B. Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej. – Wrocław, 1969. – T. III; 22. Udziela S. Krakowiacy. – Kraków, 1924; 23. Wierzbicka A. *Lexicography and Conceptual Analysis*. – Ann Arbor, 1985; 24. Złote ziarna: *Antologia współczesnej poezji ludowej ziemi zamojskiej* / Zebrał, oprac. i posłowiem opatrzył J. Adamowski. – Lublin, 1985.